

การจัดการเรียนรู้ศิลปะในโรงเรียนระดับชั้นประถมศึกษา

Art Education Learning Management in Elementary Schools

จารุวรรณ นครจารุพงศ์^{1*} และอรธร อาเรือบ²
Charuwan Nakhoncharupong¹ and Aut Areerob²

อาจารย์ประจำสาขาวิชาศิลปศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม^{1*}
อาจารย์ประจำสาขาวิชาศิลปศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม²
Lecturer of Art Education, Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Pathom Rajabhat University¹
Lecturer of Art Education, Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Pathom Rajabhat University²

*Corresponding Author, E-mail: ncharuwan@webmail.npru.ac.th

Received: August 7, 2025

Revised: September 4, 2025

Accepted: October 7, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ นำเสนอการจัดการเรียนรู้ศิลปะในโรงเรียนระดับชั้นประถมศึกษา เพื่อส่งเสริมพัฒนาการทางศิลปะในระบบการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ โดยเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนศิลปะในโรงเรียนสำหรับนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู สาขาวิชาศิลปศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม โดยมุ่งเน้นและคำนึงถึงพัฒนาการหลักทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ พัฒนาการทางด้านร่างกาย พัฒนาการทางด้านอารมณ์ พัฒนาการทางด้านสังคม พัฒนาการทางด้านสติปัญญา และยังรวมถึงการพัฒนาทักษะทางภาษาและการสื่อสาร ทั้งนี้ในการจัดการเรียนรู้ ศิลปะในโรงเรียน มีวัตถุประสงค์สำคัญในการมุ่งเน้นพัฒนาองค์ความรู้ทางด้านศิลปะ เพื่อให้ผู้เรียนมี ผลสัมฤทธิ์ที่ดีในการเรียน รวมทั้งได้รับคุณค่าในทางสุนทรียะ อีกทั้งปัจจุบันความก้าวหน้าทาง เทคโนโลยีรุดหน้าไปเป็นอย่างมาก การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามาส่งเสริมการเรียนรู้ศิลปะสามารถช่วย กระตุ้นจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการเรียนรู้ศิลปะในโรงเรียนจึง มีวิวัฒนาการด้านการจัดการเรียนรู้ที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: 1. ศิลปะ 2. ศิลปศึกษา 3. ประถมศึกษา

Abstract

This academic article presented art education Learning Management in elementary schools to enhance students' artistic development in an effective educational framework. It was a part of the study designed to apply in the art instructional practices of preservice teachers majoring in Art Education of Nakhon Pathom Rajabhat University. The approach emphasizes the integration of the four key domains of child development: physical, emotional, social, and while also promoting language and communication skills. The core objective of art education management in schools is to cultivate learners' knowledge and understanding of arts, improve academic performance and foster an appreciation for aesthetics. Because of the rapid technological advancements, the incorporation of digital tools into art education has become increasingly effective in stimulating imagination and creativity. As a result, the pedagogical practices of art education in schools have evolved, embracing various teaching and learning approaches.

Keywords: 1. Art 2. Art education 3. elementary schools

บทนำ

ศิลปะเป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงออกอย่างอิสระ สอดคล้องกับความต้องการภายในใจของตนเอง ซึ่งพัฒนาการของในเด็กแต่ละช่วงวัยจะแสดงออกแตกต่างกัน เด็กที่อายุน้อยกว่าจะมีลักษณะงานศิลปะแบบหนึ่งซึ่งมีลักษณะแตกต่างออกไปจากเด็กโตที่มีอายุมากกว่า นอกจากนี้ ประสบการณ์ชีวิตและบริบทแวดล้อมก็มีผลต่องานศิลปะของเด็กแต่ละคนด้วยเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น เด็กช่วงชั้นปฐมวัย ที่ยังต้องพัฒนากล้ามเนื้อมัดเล็กเพื่อให้เกิดความแข็งแรงอาจยังไม่สามารถควบคุมทิศทางการทำงานศิลปะได้ดีนัก แต่สามารถจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อฝึกฝนพัฒนาการได้ตามช่วงวัย ผลงานของเด็กในวัยนี้จึงมักเป็นรูปที่มองไม่ค่อยเป็นรูปร่างเท่าไรนัก หากแต่ลายเส้นได้แสดงออกถึงอารมณ์และความรู้สึกมั่นใจในการถ่ายทอดเป็นผลงานศิลปะในรูปแบบของตนเอง ดังนั้น การประเมินการสร้างสรรคงานของเด็กในแต่ละช่วงวัยจึงแตกต่างกันไปตามพัฒนาการ สำหรับเด็กนั้น ผลงานศิลปะที่ได้ลงมือทำและแสดงออกถือเป็นหัวใจสำคัญในการบรรลุวัตถุประสงค์

ศิลปะเป็นรายวิชาหนึ่งในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานที่พัฒนาและส่งเสริมให้เด็กได้แสดงออกและถ่ายทอดความคิดสร้างสรรค์จากภายใน มุ่งเน้นกระบวนการและพัฒนาการรับรู้ทางสุนทรีย์ในแง่มุมต่าง ๆ รอบตัว และยังส่งเสริมให้เข้าใจในอัตลักษณ์และความเป็นปัจเจกผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ทางศิลปะ นอกจากนี้ยังได้พัฒนาและส่งเสริมให้ถ่ายทอดแนวคิด มุมมอง ความรู้สึก โดยการสื่อความหมาย

ผ่านผลงานศิลปะของตน โดยนักวิชาการและนักจิตวิทยาต่างเล็งเห็นว่า ศิลปะมีส่วนสำคัญในการช่วยส่งเสริมพัฒนาการหลักของเด็ก ไม่ว่าจะเป็นพัฒนาการทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ซึ่งเด็ก ๆ ล้วนแสดงศักยภาพของตนเองผ่านการสร้างสรรค์งานศิลปะซึ่งสะท้อนความเป็นตนเองได้จากผลงาน ทั้งนี้หากได้รับการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสม จะส่งผลให้กระบวนการความคิดสร้างสรรค์ได้พัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสมตามช่วงวัยของเด็ก

วิชาศิลปะ มักจะไม่มีค่าอะไรอะไรมากนัก แต่ในความจริงศิลปะไม่ใช่ความรู้ วิชาการที่สร้างเสริมสติปัญญา แต่ศิลปะมีคุณค่ามากกว่าที่จะวัดความรู้ความสามารถออกมาเป็นคะแนน เนื่องจากนักการศึกษาเล็งเห็นความสำคัญของศิลปศึกษา จึงได้บรรจุศิลปศึกษาอยู่ในหลักสูตรการเรียนการสอน เรื่องที่ต้องยอมรับคือ ผลของศิลปศึกษาส่วนหนึ่งเป็นผลระยะยาวที่ต้องใช้เวลาในการสั่งสม ซึ่งไม่เห็นผลในทันทีไม่สามารถแปลผลเป็นตัวเลขได้ ในวงการศึกษามือไทย ความสำคัญและคุณค่าของศิลปศึกษาของสถานศึกษาบางแห่ง มักอ้างเหตุผลในการเตรียมความพร้อมให้เด็กเพื่อที่จะสอบแข่งขันกับคนอื่น ๆ โดยลืมนึกถึงประโยชน์แท้จริงที่เด็กจะได้รับ บางแห่งก็ให้ความสำคัญกับศิลปะมากจนเสมือนเครื่องมือในการสร้างชื่อเสียงให้แก่โรงเรียนหรือครูผู้ฝึกซ้อมเพื่อการประกวดการแข่งขัน ซึ่งมีจำนวนไม่มากนักเมื่อเทียบกับเด็กอื่น ๆ หากแต่มีโรงเรียนบางแห่งให้ความสำคัญกับศิลปศึกษาได้อย่างเหมาะสม ทำให้เด็ก ๆ ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มศักยภาพ นักวิชาการศิลปศึกษาไม่ได้เห็นศิลปศึกษาเป็นเพียงสื่อหรือเครื่องมือในการเรียนรู้และพัฒนาเท่านั้น แต่ศิลปศึกษา สร้างสรรค์บุคลิกภาพ ลักษณะนิสัยให้แก่เด็ก อาจพูดได้ว่า ศิลปศึกษาสร้างสรรค์คนที่มีคุณภาพให้แก่สังคม แม้ว่าในหลักสูตรจะไม่ได้มุ่งเน้นประโยชน์จากศิลปศึกษาเท่าที่ควร บรรยายกาการศึกษาการเรียนการสอนจะมีศิลปศึกษาปะปนอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นสื่อการเรียน การจัดห้องเรียน เป็นต้น (ศิริลักษณ์ ศรีกมล, 2535 : 1-3)

ภาพที่ 1 นักเรียนชั้นประถมศึกษาขณะเรียนวิชาศิลปะ โดยนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู
ที่มา: (ภาพโดย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, สาขาวิชาศิลปศึกษา, 2568)

ปัจจุบันมีการจัดการเรียนการสอนศิลปศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย ซึ่งถือเป็นการศึกษาในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยทั่วไปแล้วการศึกษาในระดับประถมศึกษาจะมีระยะเวลาในการเรียนประมาณ 6 ปี โดยระดับชั้นประถมศึกษาของไทยแบ่งออก 2 ช่วงชั้น คือ ช่วงชั้นประถมศึกษาตอนต้น คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 อายุประมาณ 6-9 ปี และช่วงชั้นประถมศึกษาตอนปลาย คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 อายุประมาณ 10-12 ปี โดยการจัดการเรียนรู้ศิลปะที่เหมาะสม จะต้องคำนึงถึงปัจจัยหลายอย่าง เช่น พัฒนาการทั้ง 4 ด้าน หลักสูตรแกนกลางฯ ซึ่งระบุตัวชี้วัดในแต่ละช่วงชั้น รวมถึงการกำหนดสภาพแวดล้อม และการวัดและประเมินผล เป็นต้น

ศิลปศึกษาสามารถทำให้วัตถุประสงค์สามประการ สัมฤทธิ์ผลอย่างสมบูรณ์ในเวลาเดียวกัน ประการแรกและสำคัญที่สุดก็คือ แง่มุมของการสร้างสรรค์ ประการที่สองคือด้านการปฏิบัติที่เป็นเรื่องของพลังที่เป็นตัวกำกับการพัฒนาทักษะ เช่น ทักษะในการเห็น ในการวัด หรือการวางแผน และประการที่สามซึ่งเป็นด้านที่สำคัญและมีประโยชน์เท่าเทียมกันของศิลปศึกษา ก็คือศักยภาพทางด้านการวิเคราะห์จากผลงานภาพวาดของเด็ก ๆ บ่อยครั้งได้เผยให้เห็นความเบิกบาน ความเศร้า ประสบการณ์ในอดีต ความปรารถนาและอีกหลายอย่างในจิตใจ นักจิตวิทยาทางการศึกษาตระหนักถึงศักยภาพของศิลปะ ในฐานะเครื่องมือเพื่อการวิเคราะห์สุขภาพจิต และสามารถเป็นกิจกรรมเพื่อการบำบัด จึงทำให้ปัจจุบันศิลปะบำบัดกลายเป็นเครื่องมือทางการศึกษาที่สำคัญ ครูที่สอนในโรงเรียนสามารถใช้ศิลปะเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการวางแผนกิจกรรมการศึกษาของเด็ก ๆ ต่อไป เพื่อจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียน (เทวี ประสาท, 2546 : 48)

เด็กจะสร้างสรรค์ศิลปะตามพัฒนาการในแต่ละช่วงวัย ซึ่งการแสดงออกทางศิลปะของเด็กจะแฝงไปด้วยความสนุกสนาน แตกต่างจากการทำงานศิลปะของผู้ใหญ่ โดยเด็กจะเรียนรู้จากสิ่งรอบ ๆ ตัว ประสบการณ์ใกล้ตัวในชีวิตประจำวัน เริ่มสำรวจและตั้งคำถามจากความสงสัย โดยยังไม่เข้าใจเทคนิคทางศิลปะมากนัก นั่นคือการแสดงออกและถ่ายทอดจากความรู้สึกนึกคิดของตนเองดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น

ดังนั้น การจัดการเรียนการสอนศิลปะสำหรับเด็กในระดับชั้นประถมศึกษา โดยเฉพาะการเรียนวิชาศิลปะ ควรเน้นกิจกรรมในการเรียนรู้ สร้างเสริมทักษะองค์ความรู้ความเข้าใจกับสุนทรียะ การสอนศิลปะที่มีประสิทธิภาพ มีแนวทางที่แตกต่างออกไปจากการเรียนวิชาอื่น ครูไม่จำเป็นต้องมีทักษะทางศิลปะอย่างเชี่ยวชาญ แต่ควรเข้าใจพัฒนาการและธรรมชาติของเด็กในด้านศิลปะ รู้ว่าศิลปะช่วยส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และการแสดงออกอย่างอิสระ หน้าที่สำคัญของครูคือการสร้างแรงจูงใจ ให้กำลังใจ และสนับสนุนให้เด็กกล้าแสดงออกทางศิลปะตามจินตนาการของตนเอง โดยไม่จำกัดหรือปิดกั้นความคิด เพื่อให้เด็กเกิดความภาคภูมิใจในผลงานและรู้สึกสนุกกับการเรียนศิลปะ

ความคิดสร้างสรรค์จากผลงานศิลปะของเด็ก ๆ เป็นการนำเสนอแนวคิดผ่านกระบวนการภายในจากการรับรู้ ซึ่งเป็นการจัดระเบียบในตนเอง สร้างจินตนาการ ความคิดรวบยอด และถ่ายทอด

ออกมาเป็นผลงานสร้างสรรค์ เนื่องด้วยทักษะประสบการณ์ชีวิตในช่วงวัย สภาพแวดล้อม ชีวิตประจำวัน สิ่งเหล่านี้ทำให้เด็กแต่ละคนถ่ายทอดเรื่องราวของตนเองแตกต่างกันออกไป แม้บางครั้งการได้รับหัวข้อในการทำงานศิลปะจะเหมือนกัน แต่เราจะได้รับรู้แนวคิดจากการนำเสนอในเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นปัจเจกบุคคล ทำให้ผลงานศิลปะนั้นมีเสน่ห์และน่าสนใจ การทำงานศิลปะของเด็ก จึงมีความสุข สนุกสนานปะปนไปด้วย ทั้งนี้การแก้ปัญหาในการทำงานมักเกิดขึ้นระหว่างกระบวนการสร้างสรรค์ ทำให้เกิดกระบวนการคิด การวิเคราะห์ การทดลอง และหาคำตอบในท้ายที่สุด พฤติกรรมเหล่านี้จะเชื่อมโยงและส่งเสริมพัฒนาการหลักทั้ง 4 ด้านไปพร้อม ๆ กัน

ภาพที่ 2 การทำกิจกรรมวาดภาพระบายสีของนักเรียนชั้นประถมศึกษา

ที่มา: (ภาพโดย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, สาขาวิชาศิลปศึกษา, 2568)

นักจิตวิทยาสำหรับเด็ก มักกล่าวถึงพัฒนาการทางศิลปะของเด็กว่า เป็นความคิดสร้างสรรค์ซึ่งเป็นคุณสมบัติเฉพาะตัว ซึ่งจะพัฒนาไปได้มากน้อยแค่ไหน ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อม ประสบการณ์และโอกาสที่มีผลกับสภาพแวดล้อมรอบตัวเด็ก โดยการจัดกิจกรรมศิลปะที่จะส่งเสริมให้ความคิดสร้างสรรค์ประสบผลสำเร็จนั้น จะสะท้อนศักยภาพภายในหลาย ๆ ด้านของเด็กและคนออกมาในมุมที่แตกต่างกัน เช่น สติปัญญา ทักษะคิด ความมั่นใจในตนเอง เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะสังเกตได้จากพัฒนาการทางศิลปะของเด็กในแต่ละคนและแต่ละช่วงวัย ดังเช่น การศึกษาค้นคว้าของนักจิตวิทยาชื่อดัง วิกเตอร์ โลเวนเฟลด์ (Victor Lowenfeld) นักจิตวิทยาการศึกษาที่ได้ศึกษาค้นคว้างานทางด้านศิลปะเด็ก

วิกเตอร์ โลเวนเฟลด์ (Victor Lowenfeld) เริ่มศึกษาพัฒนาการวาดภาพของเด็กตั้งแต่ปี ค.ศ. 1949 จนเป็นที่มาของทฤษฎีขั้นพัฒนาการวาดภาพของเด็ก ในหนังสือ Creative and Mental Growth ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อวงการศิลปศึกษาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โลเวนเฟลด์เชื่อว่าอิทธิพลของพัฒนาการที่ส่งผลต่อการแสดงออกในงานศิลปะเด็กคือ สติปัญญา อารมณ์ ร่างกาย สังคม และ ความงาม พัฒนาการ เหล่านี้ส่งผลไปสู่การแสดงออกศิลปะของเด็กที่สามารถแบ่งออกได้เป็น 6 ขั้น (Lowenfeld และ Brittain, 1987) คือ ขั้นวาดขีดเขียน (Scribble) ขั้นก่อนแสดงความหมาย

(Preschematic) ขั้นปรากฏความหมาย(Schematic) ขั้นเริ่มเหมือนจริง(Dawning Realism) ขั้นเหมือนจริง(Pseudo Realism) และขั้นตัดสินใจ(Decision Stage) (ปुณณรัตน์ พิชญ์ไพบูลย์, 2561: 221-230)

พัฒนาการทางศิลปะจึงเป็นการแสดงออกและถ่ายทอดผ่านกระบวนการทางศิลปะ ซึ่งก่อให้เกิดจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ เป็นการเปิดเผยตัวตน ความรู้สึก ผ่านกระบวนการนั้น ๆ เชื่อมโยงกับพัฒนาการหลักในการเจริญเติบโตแต่ละด้านของแต่ละช่วงวัย ซึ่งมีความแตกต่างกัน นอกจากนี้อาจมีตัวแปรบางอย่างในความแตกต่าง ซึ่งขึ้นอยู่กับบริบทแวดล้อมของแต่ละบุคคล รวมทั้งประสบการณ์ชีวิตด้วยเช่นเดียวกัน

ศิลปะกับการส่งเสริมพัฒนาการต่าง ๆ

พัฒนาการทางร่างกาย กิจกรรมศิลปะช่วยพัฒนากล้ามเนื้อมัดเล็กและมัดใหญ่ รวมถึงการประสานสัมพันธ์ระหว่างมือกับตา เช่น การวาดรูป ระบายสี ปั้นดินน้ำมัน การตัดกระดาษ ซึ่งช่วยให้เด็กมีความคล่องแคล่วในการใช้มือและควบคุมกล้ามเนื้อได้ดีขึ้น

พัฒนาการทางอารมณ์ การมีโอกาสร่วมสร้างสรรค์งานศิลปะช่วยให้เด็กแสดงออกถึงความรู้สึก จินตนาการ และความคิดสร้างสรรค์ได้อย่างอิสระ โดยไม่มีถูกผิด เป็นการฝึกความมั่นใจในตนเอง ลดความเครียด และเสริมความเมตตาต่อตนเอง

พัฒนาการทางสังคม การทำกิจกรรมศิลปะร่วมกับเพื่อนช่วยส่งเสริมทักษะการทำงานเป็นทีม รู้จักแบ่งปัน และพัฒนาการเข้าสังคม เด็กได้เรียนรู้การรอคอยและปฏิสัมพันธ์

พัฒนาการทางสติปัญญา ศิลปะช่วยให้เด็กฝึกการคิดอย่างมีวิจารณญาณ การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เช่น การผสมสี การเลือกวัสดุที่เหมาะสม รวมถึงส่งเสริมการสังเกตรายละเอียดของสิ่งรอบตัวอย่างละเอียด ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการ

ทักษะอีกด้านหนึ่ง que การเรียนศิลปะสามารถส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีพัฒนาการเกิดขึ้นอย่างชัดเจน นั่นก็คือ **พัฒนาทักษะทางภาษาและการสื่อสาร** เด็กจะได้ฝึกการใช้คำศัพท์ใหม่ และการอธิบายหรือนำเสนอเรื่องราว ที่มาผลงานศิลปะของตนเอง ส่งผลต่อการพัฒนาทักษะการสื่อสาร

กิจกรรมศิลปะจึงเน้นการเรียนรู้ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ ไม่นเน้นผลลัพธ์ที่สมบูรณ์แบบ แต่เปิดโอกาสให้เด็กทดลอง คิดแก้ปัญหา และพัฒนาผลงานของตนเองอย่างอิสระ สิ่งนี้ส่งเสริมพัฒนาการที่ครบถ้วนและสมดุลทั้งทางสมองซีกซ้ายและขวา การจัดกิจกรรมศิลปะควรคำนึงถึง ความเหมาะสมกับวัย ความสนใจ และความถนัดของเด็กแต่ละคน เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีความสุขและเกิดประโยชน์สูงสุด ศิลปะจึงเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับพัฒนาการเด็กในทุกมิติ ทั้งร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา และภาษา ช่วยให้เด็กเติบโตอย่างมีคุณภาพและมีความสุขในการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาการที่เหมาะสมและมีแนวปฏิบัติที่สัมพันธ์กับพัฒนาการของเด็กในแต่ละช่วงวัย

แนวทางการจัดกิจกรรมศิลปะสำหรับเด็กประถมศึกษา

การจัดกิจกรรมที่เน้นการสร้างสรรค์และให้เด็กได้ลงมือทำจริง (Learning by Doing) โดยใช้วัสดุและอุปกรณ์ที่หลากหลาย เช่น ดินน้ำมัน สีเทียน สีน้ำ ดินสอสี กระดาษ รวมถึงการใช้เศษวัสดุรอบตัว เพื่อกระตุ้นความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการ ใช้วิธีการจัดกิจกรรมศิลปะบนฐานทางเลือก (Activity Based Art) ที่ส่งเสริมการสร้างสรรค์ผลงาน ผ่านกระบวนการคิดวางแผน เลือกใช้วัสดุ เทคนิค และการประเมินผลงานอย่างมีระบบ

การจัดกิจกรรมควรมีการวางแผนและเตรียมความพร้อม เช่น การเตรียมพื้นที่ อุปกรณ์ และการอธิบายขั้นตอน รวมถึงการให้เด็กได้ทดลองทำตามจินตนาการของตนเองอย่างเสรี ส่งเสริมการเรียนรู้แบบบูรณาการเชื่อมโยงศิลปะกับสาระการเรียนรู้อื่น ๆ เพื่อพัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ ของเด็กทั้งทางร่างกาย สติปัญญา และอารมณ์ เช่น การสังเกต การคิดวิเคราะห์ การสื่อสารใช้กิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การวาดภาพระบายสี การร้อยวัสดุ การปั้นดินน้ำมัน และกิจกรรมกลุ่มเพื่อส่งเสริมทักษะทางสังคม จัดกิจกรรมอย่างเหมาะสมกับระดับชั้นและการพัฒนาการของเด็ก พร้อมทั้งคำนึงถึงความสนใจและความถนัดของเด็กแต่ละคน ส่งเสริมให้มีการนำเสนอและแลกเปลี่ยนผลงาน เพื่อฝึกทักษะการสื่อสารและวิพากษ์งานศิลปะอย่างสร้างสรรค์ ครูควรวางแผนจัดกิจกรรมศิลปะที่เน้นการลงมือปฏิบัติจริง เปิดโอกาสให้เด็กสร้างสรรค์ผลงานอย่างอิสระตามจินตนาการ พร้อมทั้งเชื่อมโยงกับพื้นที่และประสบการณ์ของเด็ก โดยสะท้อนภาพรวมของพฤติกรรมในช่วงวัยนั้น ๆ รวมถึงจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมทั้งพัฒนาการร่างกาย จิตใจ สังคม และทักษะความคิดอย่างครบถ้วน เพื่อพัฒนาศักยภาพทางศิลปะอย่างเหมาะสม

การจัดการเรียนรู้ศิลปะสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษา

พัฒนาการเด็กในช่วงชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ซึ่งมีพัฒนาการทั้ง 4 ด้านแตกต่างกันและพัฒนาขึ้นไปตามลำดับชั้น การจัดการเรียนรู้ศิลปะที่เหมาะสมกับวัยจึงมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมพัฒนาการทุกด้านให้มีประสิทธิภาพและเหมาะสม ผู้สอนจึงต้องเล็งเห็นความสำคัญในการจัดการการเรียนรู้ที่ส่งเสริมศักยภาพของผู้เรียนได้อย่างเต็มที่ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการจัดการเรียนการสอน โดยสามารถแบ่งการจัดการเรียนรู้ศิลปะตามระดับชั้นของผู้เรียน ดังนี้

1. ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทการเรียนรู้ในช่วงชั้นปฐมวัยเข้าสู่ช่วงชั้นประถมศึกษา เด็กยังคงมีความรู้สึกผูกพันอยู่กับบ้าน ครอบครัว หรือผู้ปกครอง เป็นส่วนของสภาพจิตใจที่ต้องพัฒนาการต่อไป ในส่วนทางด้านร่างกายของเด็กนั้น เด็กในวัยนี้ยังไม่แข็งแรงนัก ยังใช้กล้ามเนื้อมัดเล็กไม่ถนัด แต่ถนัดใช้กล้ามเนื้อมัดใหญ่ เช่น แขนหรือขา ควรหลีกเลี่ยงงานที่ประณีต ควรให้ทำงานที่มีรายละเอียดไม่มากนัก ใช้เวลาน้อย ๆ กิจกรรมหรือสิ่งที่ควรให้เด็กฝึกเกี่ยวกับศิลปะ ยกตัวอย่างเช่น การเขียนภาพด้วยดินสอหรือสี ภาพพิมพ์สีโปสเตอร์ โดยระบายส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย

การต่อภาพจิ๊กซอว์ โดยผู้สอนกำหนดรูปร่างตามชนิดง่าย ๆ แล้วให้นำมาต่อกันโดยจินตนาการเป็นรูปต่าง ๆ หรือการประดิษฐ์เศษวัสดุต่าง ๆ เป็นต้น

2. ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 เริ่มรู้จักใช้ประสบการณ์ที่มีอยู่แล้วมากขึ้น รับผิดชอบมากขึ้น และเริ่มเข้ากลุ่มเล่น ทำงานกับเพื่อน ผู้สอนจึงควรส่งเสริมให้ทำงานเป็นกลุ่มให้บ่อยขึ้นกว่าชั้นประถมศึกษา 1 กิจกรรมหรือสิ่งที่ควรให้เด็กฝึกเกี่ยวกับศิลปะ จะยากขึ้นบ้างเล็กน้อยและมีสิ่งที่เพิ่มเติมบ้างจากระดับชั้นเดิม เช่น การทดลองการผสมสีต่าง ๆ เขียนภาพเป็นเรื่องหรือประสบการณ์ของตนเอง การปั้นดิน ดินน้ำมัน หรือ การสร้างโมเดลจากกล่องหรือวัสดุต่าง ๆ เป็นต้น

3. ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 มีความชัดเจนมากขึ้น ด้วยประสบการณ์ที่มากขึ้น เพราะมีความสนใจต่อโลกและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น อีกทั้งเริ่มปรับตัวเองได้ มีความสนใจและความตั้งใจ ตากับมือมีความสัมพันธ์กันดี จึงควรจัดกิจกรรมศิลปะที่ส่งเสริมให้เด็กเห็นผลสำเร็จของงานชัดเจนกว่าที่เคย ปฏิบัติมา กิจกรรมศิลปะจะมีแตกต่างจากการจัดกิจกรรมศิลปะของเด็กชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ซึ่งกิจกรรมจะมีความยากขึ้นเนื่องด้วยพัฒนาการที่สูงขึ้นตามช่วงวัย เช่น การเขียนภาพ แต่ไม่เน้นรายละเอียดมากนัก เทคนิคศิลปะต่าง ๆ มีการใช้วัสดุที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น เช่น การพิมพ์ภาพด้วยเศษวัสดุธรรมชาติ หรือเศษวัสดุเหลือใช้ในครัวเรือน เป็นต้น

4. ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ช่วงชั้นประถมศึกษาตอนปลาย เด็กวัยนี้จะมีพัฒนาการทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญามากขึ้น มีความสนใจในเรื่องต่าง ๆ มีสมาธิมากขึ้น มักใช้เวลาในการเรียนรู้ได้ยาวนานมากขึ้นกว่าเด็กในช่วงชั้นประถมศึกษาตอนต้น รวมทั้งมีความพยายามทำงานต่าง ๆ ให้ได้ผลลัพธ์ที่ดีขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างร่างกายมีความพร้อม สามารถทำงานได้อย่างปราณีตและละเอียดมากยิ่งขึ้น สามารถทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่นได้ดี มีความสามัคคี ทำงานเป็นหมู่คณะได้ และมักจะมีใจคล้ายกัน อาจมีความสามารถพิเศษหรือความคิดคล่องแคล่วขึ้น บางครั้งอาจชอบทำงานคนเดียว ดังนั้นผู้สอนควรจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้มีการทำงานเดี่ยวและทำงานกลุ่มผสมผสานกัน ยกตัวอย่าง เช่น การร่างภาพจากหุ่นนิ่ง การออกแบบง่าย ๆ การทำเปเปอร์มาเช่ หรือการทำงานสื่อประสม เป็นต้น

5. ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 พัฒนาการของเด็กในช่วงชั้นนี้กำลังจะเข้าสู่วัยรุ่นตอนต้น พัฒนาการทางด้านอารมณ์จะมีผลเป็นอย่างมาก มีความมั่นใจ มีความเป็นตัวของตัวเองสูง การแสดงออกทางศิลปะอาจสื่ออัตลักษณ์ของตนเองได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น ยกตัวอย่างกิจกรรมที่เหมาะสม เช่น การเขียนภาพความประทับใจ การใช้สีตามหลักการทฤษฎีสี โดยใช้เทคนิคต่าง ๆ ในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ เช่น การกลิ้งสี เทสี เป็นต้น นอกจากนี้ผู้สอนควรให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลปะ ตะวันออกและตะวันตก รวมถึงศิลปะไทย วัฒนธรรมไทยร่วมด้วย ซึ่งในการเรียนรู้สามารถจัดกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ศิลปะเกี่ยวกับศิลปินทั่วโลกเพื่อให้ผู้เรียนได้สร้างสรรค์ผลงานศิลปะของตนเองในลักษณะเดียวกับศิลปินเพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ทางศิลปะได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 3 การทำกิจกรรมศิลปะแบบกลุ่ม เพื่อเสริมสร้างทักษะความสัมพันธ์และการแก้ปัญหาร่วมกัน
ที่มา: (ภาพโดย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, สาขาวิชาศิลปศึกษา, 2568)

ศิลปะจึงมีบทบาทสำคัญมากในการพัฒนาเด็กประถมศึกษา เพราะเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการของเด็กได้อย่างเต็มที่ ซึ่งมีความแตกต่างจากวิชาอื่นๆ นอกจากนี้ยังช่วยเปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงออกอย่างอิสระ โดยไม่จำเป็นต้องเลียนแบบความเป็นจริงหรือเน้นความสวยงามเหมือนผลงานมืออาชีพ เป็นการช่วยกระตุ้นให้เด็กคิดอย่างมีวิจารณญาณและใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการแก้ปัญหาระหว่างการทำกิจกรรมศิลปะ

พัฒนาการต่าง ๆ ที่เกิดการพัฒนาจากการทำกิจกรรมศิลปะ เช่น กล้ามเนื้อมัดเล็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับเด็กประถมศึกษาตอนต้นซึ่งเพิ่งเลื่อนขึ้นมาจากชั้นเรียนปฐมวัย เช่น การจับสี การใช้พู่กัน หรือการปั้น ซึ่งมีผลต่อพัฒนาการทางด้านร่างกายและพัฒนาการของสมอง รวมถึงช่วยทำให้เด็กมีทักษะการเขียนที่ดีขึ้น อีกทั้งยังส่งเสริมให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การทำงานร่วมกับผู้อื่น เรียนรู้การสื่อสาร และส่งเสริมความกล้าแสดงออก สร้างความมั่นใจ โดยวิธีการจัดการเรียนศิลปะในเด็กประถมศึกษาจึงเน้นการให้เด็กได้ปฏิบัติ ลงมือทำ โดยใช้วัสดุหลากหลาย เป็นการเปิดโอกาสให้ใช้จินตนาการและแสดงความคิดอย่างอิสระ การวัดและประเมินผลจึงไม่ควรเน้นเรื่องความเหมือนจริงแต่ควรให้ความสำคัญกับกระบวนการสร้างสรรค์และความคิดอิสระ นอกจากนี้ควรจัดให้เด็กได้นำเสนอวิเคราะห์งานศิลปะของตนเองและผู้อื่นในบรรยากาศที่สนุกสนาน

ส่วนหนึ่งจากปรัชญาการศึกษาแบบพิพัฒนาการได้กล่าวว่า ความสำคัญของศิลปศึกษาคือการให้การศึกษาแก่เด็กโดยเน้นพัฒนาการด้านความคิดสร้างสรรค์ของเด็ก ศิลปะเกี่ยวข้องโดยตรงกับกระบวนการสร้างสรรค์ ถ้าไม่มีกระบวนการสร้างสรรค์ ศิลปะย่อมไม่เกิดขึ้น เด็กสามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้โดยใช้ศิลปะเป็นเครื่องมือ และความสำคัญของการเรียนรู้ทางศิลปะ คือ กระบวนการ (process)

ไม่ใช่ผลงาน (product) ซึ่งเด็กจะเกิดการเรียนรู้และพัฒนาจากการลงมือปฏิบัติ และได้รับประสบการณ์ตรงจากกระบวนการไม่ใช่ผลงาน เพราะฉะนั้นวัตถุประสงค์ของการเรียนศิลปะควรตอบคำถามว่า เด็ก ๆ ทำอย่างไร ไม่ใช่เด็ก ๆ ทำอะไร (มะลิฉัตร เอื้ออานันท์, 2545: 8)

ภาพที่ 4 การทำกิจกรรมศิลปะอย่างมีอิสระและมีความสุข ส่งเสริมสมาธิ

ที่มา: (ภาพโดย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, สาขาวิชาศิลปศึกษา, 2568)

การจัดการเรียนรู้ศิลปะจึงมีส่วนอย่างมากในการแก้ปัญหา เนื่องด้วยกระบวนการสร้างผลงานศิลปะต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ เช่น การเลือกวัสดุ เทคนิค หรือการเลือกใช้สีในการทำกิจกรรมศิลปะ การวาดรูปตามจินตนาการจึงส่งผลให้เด็กมีทักษะการจัดการและแก้ไขสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างทำกิจกรรม ศิลปะยังสามารถพัฒนาได้ด้วยวิธีการที่หลากหลาย เช่น การทำงานศิลปะสื่อประสมที่เน้นใช้สื่อวัสดุ เรียนรู้เรื่องพื้นผิวได้จากการสัมผัส รวมถึงประสาทสัมผัสอื่นด้วยเช่นกัน เป็นการกระตุ้นการเรียนรู้และประสบการณ์สุนทรีย์ เสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ พัฒนาทักษะกล้ามเนื้อเล็ก ส่งเสริมทักษะทางสังคม และฝึกฝนทักษะการแก้ปัญหา โดยการสอนควรให้เด็กได้ทดลองและแสดงความคิดอย่างอิสระโดยการตั้งคำถามให้เด็กเกิดความสงสัยใคร่รู้ ในการคิดค้นหาคำตอบจากความสงสัยนั้น โดยผ่านกระบวนการทำงานศิลปะ ทั้งนี้ในบรรยากาศที่สนุกสนานและเป็นธรรมชาติตามช่วงวัยของเด็ก จึงเป็นบทบาทสำคัญในการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กในหลายด้าน ทั้งทางร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา

สำหรับการจัดการเรียนรู้ศิลปศึกษาในปัจจุบัน สิ่งหนึ่งที่สำคัญก็คือเรื่องของ การนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการเรียนการสอน เพื่อส่งเสริมและกระตุ้นจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ สถานศึกษาหลายแห่งได้นำ AI เข้ามาจัดการเรียนรู้ในรูปแบบของสื่อการสอน เกมการศึกษา เป็นต้น รวมทั้งโปรแกรมต่างๆ ที่สามารถประยุกต์ใช้ในชั้นเรียนได้ ซึ่งเด็กกับเทคโนโลยีเป็นของคู่กันในโลกสมัยใหม่ จึงเป็นสิ่งที่

ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจึงเป็นการเปิดการเรียนรู้อย่างไร้ขีดจำกัด ทำให้ผู้สอนต้องประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการจัดการเรียนรู้ศิลปะด้วยเช่นเดียวกัน

การใช้เทคโนโลยีในการจัดการเรียนรู้ศิลปศึกษาในโรงเรียน สามารถทำได้ 3 วิธี ดังนี้ 1) สื่อเสริม (supplementary media) ผู้เรียนสามารถศึกษาข้อมูลประกอบการเรียนจากแหล่งข้อมูลทางเทคโนโลยีอื่น ๆ ได้ เช่น วีดีโอ หรือ การใช้ e-learning 2) สื่อเติม (complementary media) ผู้เรียนสามารถสืบค้นเรื่องราวที่ตนเองสนใจได้จาก internet 3) สื่อหลัก (comprehensive replacement media) การนำเทคโนโลยีมาช่วยในการสร้างบทเรียน เช่น บทเรียนออนไลน์ เป็นต้น (มะลิฉัตร เอื้ออานันท์, 2545: 148-149)

สรุป

กิจกรรมศิลปะ เป็นกิจกรรมสร้างสรรค์ในรูปแบบหนึ่งที่น่าเสนอการแสดงความสามารถ ความรู้สึกภายในออกมาในรูปแบบของการทำกิจกรรม ซึ่งกิจกรรมเหล่านั้นจะทำให้เกิดการสร้างคุณค่าในตนเองที่มีผลต่อการรับรู้ การแสดงออกที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม เพื่อสื่อสารกับผู้อื่น เป็นการพัฒนาทั้งร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา

การเรียนรู้ศิลปะจึงไม่ได้เป็นเพียงแค่การเสริมทักษะ แต่เป็นวิชาที่ช่วยให้ผู้เรียนมีความคิด ความกล้าแสดงออก และมีทัศนคติที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น โดยสื่อสารความเป็นตนเองผ่านผลงานศิลปะ ที่ได้สร้างสรรค์ขึ้น ไม่ว่าจะสร้างสรรค์ด้วยเทคนิควิธีใดก็ตาม การทำงานศิลปะจะมีกระบวนการที่เด็กได้เรียนรู้ ได้แก้ปัญหา และนำไปสู่ผลงานสำเร็จจนเป็นที่น่าพอใจต่อตนเองก่อนเป็นอันดับแรก และถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้ชื่นชมหรือรับรู้เป็นลำดับต่อไป ซึ่งส่งผลต่อพัฒนาการทั้ง 4 ด้านอย่างชัดเจน ดังนั้น การเรียนศิลปะในระดับประถมศึกษาไม่ควรเน้นที่ผลงานเป็นสำคัญ แต่ควรเน้นกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาการของเด็กในแต่ละช่วงวัย ผ่านกิจกรรมที่เหมาะสมและเปิดกว้างทางความคิด ประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการจัดการเรียนรู้ ครูจึงควรมีบทบาทเป็นผู้สนับสนุน ส่งเสริม และเข้าใจธรรมชาติของเด็ก เพื่อให้ศิลปศึกษาเป็นพื้นที่ที่เด็กสามารถเติบโตได้ทั้งในด้านทักษะ จินตนาการ และความสุขในการเรียนรู้อย่างแท้จริง

ศิลปะจะช่วยส่งเสริมและพัฒนาจากภายในสู่ภายนอก ผ่านกระบวนการความคิดสร้างสรรค์อย่างเป็นระบบ เกิดสุนทรียะจากการถ่ายทอดผ่านผลงานศิลปะ ช่วยยกระดับจิตใจ สร้างสมาธิ ก่อให้เกิดสติปัญญา ความสงบ ดังที่นักวิชาการทางการศึกษาหลายท่านได้กล่าวถึง การจัดการเรียนรู้ศิลปะจึงมีความสำคัญต่อทั้งผู้สอนและผู้เรียน ครูผู้สอนมีบทบาทสำคัญในการเริ่มต้นส่งเสริมและสนับสนุนเด็กให้ได้ปลดปล่อยศักยภาพความเป็นตัวเองออกมาอย่างอิสระและมีความสุข การเปิดโอกาสให้คิด สงสัย และตั้งคำถาม จะทำให้เด็กเกิดจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ และสามารถสร้างผลงานของตนเองได้อย่างอิสระ ความเป็นอัตลักษณ์ และแสดงออกอย่างเต็มศักยภาพ

ความท้าทายและความสนุกในการเรียนศิลปะจึงต้องเปิดโอกาสให้เด็กได้ตั้งสมมติฐาน สำรวจ ค้นคว้าและทดลอง เช่นเดียวกับการเรียนวิทยาศาสตร์ โดยมีวัสดุอุปกรณ์ทางศิลปะที่หลากหลาย ซึ่งจะช่วยให้ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ เปิดโอกาสให้เด็กทำงานอย่างอิสระและมีความสุข เสริมสร้างการเรียนรู้ทางศิลปะ และบูรณาการความรู้ที่เกี่ยวข้อง กระตุ้นจินตนาการพร้อมสนับสนุนให้เด็กแสดงออกทางความคิดอย่างสร้างสรรค์ โดยหลีกเลี่ยงให้เด็กลอกเลียนแบบ หรือวาดภาพระบายสีจากสมุดภาพ ระบายสีจากรูปที่กำหนด การเรียนศิลปะจึงเป็นวิชาที่ส่งเสริมสุนทรียะอย่างแท้จริง นอกจากกระบวนการที่เด็กได้เรียนรู้แล้ว ศิลปะยังพัฒนาจิตใจเด็ก ๆ ไปพร้อม ๆ กันอีกด้วย

บทบาทของศิลปศึกษาจึงไม่เป็นเพียงแค่วิชาหนึ่งในหลักสูตร แต่เป็นการเรียนรู้ที่จะต่อยอดและนำไปประยุกต์ใช้ได้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างต่อเนื่อง เพื่อสมดุลทางกายและใจ ซึ่งเป็นเป้าหมายทางสุนทรียศาสตร์อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- กอสวามี, อุษา. (2562). *จิตวิทยาเด็ก* (สุภลักษณ์ ลวดลาย และ วรัญญ์ กองชัยมงคล, ผู้แปล). บุ๊คสเคป.
- กำจร สุนพงษ์ศรี. (2558). *ศิลปะสมัยใหม่*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เกษม ก้อนทอง. (2549). *ศิลปะสื่อประสม*. ศิลปาบรรณาการ.
- ประสาธ เทวี. (2546). *ศิลปะรากฐานแห่งการศึกษา* (อนิตรา พวงสุวรรณ, ผู้แปล). มูลนิธิเด็ก.
- ปทุมรัตน์ พิษณุไพบูลย์. (2561). *จิตวิทยาศิลปะ: สุนทรียศาสตร์เชิงประจักษ์*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มะลิฉัตร เอื้ออานันท์. (2545). *ศิลปศึกษาแนวปฏิรูป*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศรีเรือน แก้วกังวาล. (2549). *จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย (เล่มที่ 1) แนวคิดเชิงทฤษฎี-วัยเด็กตอนกลาง* (ครั้งที่ 9). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศิริลักษณ์ ศรีกลม. (2535). *ศิลปศึกษา ศึกษาศิลปะ*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สัตยา สายเชื้อ. (2541). *กิจกรรมศิลปะสำหรับเด็กก่อนวัยเรียน*. โอเดียนสโตร์.